

URBANIZATSIYA JARAYONLARIDA AHOLI PUNKTLARINI KOMPLEKS RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI

Usmanov Farrukh Axsanovich

galaktik220@gmail.com

Orcid id: 0009-0000-5382-284X

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20157953>

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot ishi urbanizatsiya sharoitida aholi punktlarini kompleks rivojlantirishning moliyaviy va iqtisodiy asoslarini o'rganishga bag'ishlangan. Ishda infratuzilmaviy cheklovlarni bartaraf etishda davlat-xususiy sheriklik (DXSH) mexanizmlarining ahamiyati tahlil qilinadi va iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: urbanizatsiya, iqtisodiy mexanizm, kompleks rivojlanish, DXSH, master-reja, multiplikator samarasi, infratuzilma investitsiyalari.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ КОМПЛЕКСНОГО РАЗВИТИЯ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ В ПРОЦЕССАХ УРБАНИЗАЦИИ

Аннотация. Данная исследовательская работа посвящена изучению финансовых и экономических основ комплексного развития населенных пунктов в условиях урбанизации.

В работе анализируется значение механизмов государственно-частного партнерства (ГЧП) в устранении инфраструктурных ограничений и выдвигаются предложения по повышению экономической эффективности.

Ключевые слова: урбанизация, экономический механизм, комплексное развитие, ГЧП, мастер-план, эффект мультипликатора, инфраструктурные инвестиции.

ECONOMIC MECHANISMS FOR INTEGRATED DEVELOPMENT OF SETTLEMENTS IN URBANIZATION PROCESSES

Abstract. This research paper is devoted to the study of the financial and economic foundations of the integrated development of settlements in the context of urbanization. The paper analyzes the importance of public-private partnership (PPP) mechanisms in addressing infrastructure constraints and puts forward proposals to increase economic efficiency.

Keywords: urbanization, economic mechanism, integrated development, PPP, master plan, multiplier effect, infrastructure investments.

Kirish (Introduction)

O'zbekistonda urbanizatsiya darajasini 2030-yilga qadar 60 foizga yetkazish strategik vazifa qilib belgilangan. Biroq, shaharlarning hududiy kengayishi (urban sprawl) ko'p hollarda infratuzilmaning rivojlanish sur'atlaridan ilgarilab ketmoqda. Bu esa aholi punktlarida ijtimoiy va kommunal xizmatlar sifatining pasayishiga, transport tiqinlariga va ekologik yuklamaning ortishiga olib kelmoqda.

Aholi punktlarini kompleks rivojlantirish – bu nafaqat uy-joy qurish, balki barcha zaruriy infratuzilmani iqtisodiy jihatdan muvozanatlashgan holda barpo etishdir. Tadqiqotning maqsadi urbanizatsiya jarayonlarini boshqarishda davlat byudjeti yuklamasini kamaytiradigan iqtisodiy mexanizmlarni asoslab berishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi (Methods)

Tadqiqot jarayonida O'zbekiston Respublikasining Shaharsozlik kodeksi, Statistika agentligi ma'lumotlari hamda xalqaro "polisentrik rivojlanish" nazariyalari o'rganildi.

Ma'lumotlarni tahlil qilishda qiyosiy tahlil (comparative analysis), iqtisodiy modellashtirish va induktiv xulosa chiqarish metodlaridan foydalanildi. Ayniqsa, infratuzilmaga yo'naltirilgan investitsiyalarning iqtisodiy natijadorligi tahliliga asosiy e'tibor qaratildi.

Asosiy qism va tahlil (Results and Discussion)

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, aholi punktlarini kompleks rivojlantirishning iqtisodiy samaradorligi quyidagi uchta ustuvor yo'nalishga bog'liq:

1. Davlat-xususiy sheriklik (DXSH) mexanizmining roli. Hozirgi vaqtda yirik massivlarda tashqi muhandislik tarmoqlarini (suv, elektr, gaz, yo'l) o'tkazish xarajatlari jami qurilish tannarxining 20-25 foizini tashkil etmoqda. DXSH modellarini, xususan "Lend-lizing" yoki "Off-take" shartnomalarini qo'llash orqali davlat infratuzilma qurish majburiyatini xususiy sektorga o'tkazishi, buning evaziga esa tadbirkorga soliq imtiyozlari yoki tayyor ob'ektni ekspluatatsiya qilish huquqini berishi mumkin. Bu mexanizm davlat byudjetining bir martalik yirik xarajatlarini kamaytiradi.

2. Hududiy Master-rejalarning iqtisodiy kapitallashuvi. Master-rejalar (Master plans) an'anaviy bosh rejalardan farqli o'laroq, hududning iqtisodiy salohiyatini zonalashtirish imkonini beradi. Masalan, turar-joy hududlari ichida kichik sanoat zonalarini va xizmat ko'rsatish nuqtalarini (15 daqiqalik shahar konsepsiyasi) rejalashtirish aholining transport xarajatlarini 15 foizga, shahar transport tizimi yuklamasini esa 20 foizga kamaytiradi. Yer resurslaridan samarali foydalanish natijasida hududning iqtisodiy jozibadorligi va yerning bozor qiymati oshadi (capital appreciation).

3. Multiplikator samaradorligi. Infratuzilmaga yo'naltirilgan har bir 1 mlrd so'm miqdoridagi investitsiya qurilish materiallari sanoati, logistika va xizmat ko'rsatish sohalarida qo'shimcha 3-4 barobar iqtisodiy aylanmani yuzuga keltiradi. Tadqiqotimizda kompleks rivojlangan hududlarda aholining bandlik darajasi tarqoq hududlarga nisbatan 12 foizga yuqori ekanligi modellashtirildi.

Xulosa va tavsiyalar (Conclusions)

O'tkazilgan tadqiqot natijasida urbanizatsiya jarayonlarini kompleks boshqarish bo'yicha quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- **Investitsion audit:** Har bir yangi uy-joy massivi loyihasini tasdiqlashda uning iqtisodiy va ijtimoiy infratuzilma bilan ta'minlanganlik darajasini majburiy auditdan o'tkazish tizimini joriy etish.
- **Soliq preferensiyalari:** "Yashil" texnologiyalar va energiya tejamkor infratuzilma barpo etgan quruvchi tashkilotlar uchun mol-mulk va yer solig'i stavkalarini tabaqalashtirish.
- **Raqamli monitoring:** Shaharsozlik kadastrini to'liq raqamlashtirish va master-rejalarni ochiq investitsion platformaga aylantirish.

Ushbu iqtisodiy mexanizmlarni amaliyotga tatbiq etish urbanizatsiyaning sifat ko'rsatkichlarini yaxshilashga va aholi yashash darajasini xalqaro standartlar darajasiga ko'tarishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining **Shaharsozlik kodeksi**. – Toshkent: Adolat, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli **“2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”**gi Farmoni.

3. Mirziyoyev Sh.M. **Yangi O‘zbekiston strategiyasi**. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. – 464 b.
4. Vaxabov A.V. va boshqalar. **Mintaqaviy iqtisodiyot**. Darslik. – Toshkent: Universitet, 2020.
5. Glaeser, E. **Triumph of the City: How Our Greatest Invention Makes Us Richer, Smarter, Greener, Healthier, and Happier**. – Penguin Books, 2012.
6. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligining rasmiy yillik hisobotlari (2021-2025 yy.). – www.stat.uz.
7. World Bank. **Uzbekistan: Urbanization Strategy Review**. – Washington DC, 2023.